

Lode Wils, *Frans van Cauwelaert en de barst in België 1910-1919*, Antwerpen-Baarn, Houtekiet, 2000, 318 pp., ill., 890 BeF, ISBN 90-5240-581-6.

Was Frans van Cauwelaert in het eerste deel van Wils' biografie, verschenen in 1998, nog "*de Messias van Vlaanderen*", in het tweede deel wordt hij na zijn verkiezing tot volksvertegenwoordiger in 1910 door zijn medestander Lodewijk Dosfel de "*O'Connell van Vlaanderen*" genoemd. Van Cauwelaert kreeg daarmee meer aardse proporties en hij kwam tegelijk in een hardere werkelijkheid te staan als strijder voor de rechten van het Vlaamse volk.

In 1910 begon Van Cauwelaert zijn loopbaan als volksvertegenwoordiger voor Antwerpen en als opvolger van de populaire Edward Coremans. Hij ontplooidde een reusachtige activiteit in en buiten het parlement. Hij deed zich in het bijzonder kennen als goed katholiek, als voorstander van inhoudelijk goed onderwijs en als belangstellende in maatschappelijke vraagstukken. In het parlement spande hij zich in om een specifieke Vlaams-katholieke kamergroep te formeren. Het ging hem om de vernederlandsing van het openbare leven in Vlaanderen (onderwijs, bestuur, rechtspraak en administratie), wat een ééntalig Vlaanderen inhield. Van Cauwelaert toonde de wil deze verlangens samen met politiek andersdenkenden te verwezenlijken, maar tegelijk bouwde hij zijn basis binnen de katholieke Vlaamse gemeenschap sterk uit door zich op de onderwijskringen, de Boerenbond en de andere standsorganisaties te richten.

Toch zouden de taaleisen vóór 1914 maar in beperkte mate gerealiseerd kunnen worden. De katholieke partij had sedert 1884 wel de meerderheid in het parlement, maar zij was inzake de Vlaamse taaleisen niet homogeen. Waar het de taalwetgeving betrof, wilden de katholieken eerder wetgeving samen met de liberalen tot stand brengen om niet steeds van klerikalisme beschuldigd te worden. Dat laatste was de slijtzwam bij uitstek in deze jaren tussen links en rechts in het politieke spectrum met daarbij de strijd om het enkelvoudig algemeen kiesrecht.

De ruimte om hiertussen te manoeuvreren was beperkt, zoals Wils met name aan de hand van de perikelen rond de behandeling van de legerwet en de wet op het lager onderwijs laat zien. Een bijkomend probleem was dat deze wetten meer thema's omvatten dan het taalregiem. Dit betekende dat op politiek gebied con-

cessies nodig waren, ook van de zijde van de katholieken en dat de taaleisen niet onverkort gehandhaafd konden worden tegenover het al dan niet laten vallen van de regering. Voor Van Cauwelaert die in eerste instantie het uiterst mogelijke had verdedigd, betekenden de compromissen gezichtsverlies en forse kritiek vanuit de eigen Vlaamse gelederen. Maar anderzijds waren de critici, Wils stelt dat terecht, niet in staat om met haalbare alternatieven te komen.

Het ideaalbeeld van de 'drie kraaiende hanen', Van Cauwelaert, Huysmans en Franck, die als katholiek, socialist en liberaal, samen de vernederlandsing van de Gentse universiteit in en buiten het parlement verdedigden, kreeg minder glans in de jaren vóór 1914. In de buitenparlementaire kringen nam het radicalisme toe en nam het geloof in een parlementaire oplossing voor de Vlaamse taaleisen af. Wils stelt dat al vóór 1914 sprake was van een Vlaams-nationalisme dat zich losmaakte van de Belgische staat. Hij situeert dit in het Algemeen Nederlands Verbond, in het Vlaams Nationaal Verbond en in de scholieren- en studentenbeweging. Het in deze jaren snel in betekenis toenemende wallingantisme, dat zich uitte in slogans als verzet tegen het Vlaamse klerikalisme en de demografische macht van Vlaanderen en tegen de ondermijning van de positie van het Frans in Vlaanderen, verscherpte de politieke verhoudingen en bracht alle politieke vraagstukken meer en meer in de communautaire sfeer. Jules Destrée gaf met zijn uitspraak tijdens de behandeling van de legerwet de situatie treffend weer: "*Nous préférierions renoncer à la Belgique plutôt que d'accepter d'être la conquête flamande.*" Het voortbestaan van België werd in hun ogen bedreigd door de Vlaamse taaleisen. Ook in de eigen katholieke partij was de steun voor een eentalig Vlaanderen niet zonder meer aanwezig. Zelfs de zogenaamde 'Vlaamse genegenheid' van de parlementariërs ging niet zover en een deel van de partij stond er afwijzend tegenover. Om dit alles te bestrijden, meende Van Cauwelaert, was een eigen dagblad noodzakelijk. Nog voor augustus 1914 was dit in principe rond. Wel is het tekenend voor de verhoudingen waarbinnen Van Cauwelaert in eigen katholieke kring moest werken, dat het episcopaat in Mechelen in eerste instantie hem de voet dwars zette, omdat het niet op voorhand geraadpleegd was en zijn fiat had kunnen geven. Men was niet zo gecharmeerd van initiatieven van de kant van leken. Of was het toch een humeurig reageren van Mercier omdat Van Cauwelaert een eigen weg was gegaan en niet de door Mercier gewenste loopbaan had gevolgd?

De Duitse inval in België, augustus 1914, sloeg alle plannen en verlangens in een klap in gruzelementen. De bezetting bracht Van Cauwelaert met zijn gezin naar Nederland, waar hij in katholieke kringen al lang geen onbekende meer was. Hij had in de katholieke pers (dagblad *Het Centrum*) geregeld geschreven en op menige bijeenkomst het woord gevoerd over vraagstukken inzake onderwijs en maatschappij. Vanuit Nederland zou hij als politicus strijden voor de bevrijding van België en voor de rechten van Vlaanderen.

Twee zaken vragen hier de aandacht, zijn betrekkingen met de activisten in Vlaanderen en in Nederland en zijn contacten met de frontbeweging in het onbezette België.

Maar eerst over Nederland in die oorlog.

Omdat zowel Groot-Brittannië als Duitsland belang hadden bij een neutraal Nederland kon Nederland zijn neutraliteitspolitiek volhouden. De Nederlandse staat kon deze politiek nauwelijks of niet vanuit een eigen machtspositie voeren.

Vooral Duitsland ontketende in Nederland een uitgebreid propagandaoffensief en hield dat de hele oorlog vol. Deze propaganda kende verschillende facetten. Eensdeels was zij gebaseerd op het feit dat de Duitse wetenschap en cultuur in Nederland in brede kring waardering genoten in kringen van intellectuelen en academici. Maar ook bij politici, officieren en het koningshuis kon men Duitsgezindheid opmerken, zoals Wils ook vaststelt. Toch meen ik dat er met betrekking tot het koningshuis enige nuancering geboden is. Koningin Wilhelmina mocht dan wel op haar Duitse familie gesteld zijn en keizer Wilhelm behoorde ook tot die familie, tegenover Duitsland behield zij altijd reserves (zie ook C. FASSEUR, *Wilhelmina, de jonge koningin*, Amsterdam, 1998, pp. 445 en 509-510). Een ander voorbehoud ten aanzien van Duitsgezindheid in den lande is dat er van Duitse zijde zoveel propaganda gemaakt werd. Misschien was de Duitsgezindheid met name in politiek opzicht minder sterk dan Wils veronderstelt en moet de uitspraak van Oberst Von Schweinitz uit augustus 1918 meer gewicht toegekend worden:

“Vom grossem politischen Belang sind die Sympathien und Antipathien nicht. Dazu ist der Holländer zu nüchtern. Im Grunde bleibt er immer hollandophil, alles übrige ist Beiwerk” (M. FREY, *Der Erste Weltkrieg und die Niederlande*, Berlin, 1998, p. 292).

Wel heeft de Duitse propaganda via de zogenaamde Hilfsstelle verbonden aan de legatie in Den Haag in de jaren 1915-1916 het activisme in Nederland georganiseerd via de Groot-Nederlander Frederik Carel Gerretson en het door hem met Duits geld aangekochte blad *De Vlaamsche Stem*. Gerretson en sommigen met hem meenden dat een Duitse overwinning een verdeling van de Belgische staat zou kunnen betekenen, waarbij dan een min of meer zelfstandig Vlaanderen zich bij Nederland zou kunnen aansluiten. Van Cauwelaert karakteriseerde de Groot-Nederlanders in een brief aan Alphons van de Perre (2 augustus 1915) als volgt: *“zij zijn niet zeer talrijk, hebben over het algemeen weinig gezag maar zijn listig en goed georganiseerd.”* Misschien bewees Van Cauwelaert ze nog te veel eer want *De Vlaamsche Stem* bezweek al in januari 1916 en de opvolger van R. von Kühlmann, de nieuwe gezant F. Rosen (in Den Haag gevestigd in oktober 1916), zag niets in de Groot-Nederlandse activiteiten. Niettemin heeft Van Cauwelaert zich fel gekant tegen *De Vlaamsche Stem* en haar propaganda. Hij deed dit in Nederland samen met de liberale courantier Julius Hoste jr. in het door hen opgerichte weekblad *Vrij België*.

Van Cauwelaert wees het activisme af, al heeft hij een aantal activisten de hand boven het hoofd gehouden, hetgeen hem in eigen kring kwalijk genomen werd en als verraad aan de Belgische zaak werd gezien. Tegelijk evolueerde Van Cauwelaert van aanhanger van de godsvrede naar een positie waarin hij stelde dat de Belgische regering duidelijke uitspraken moest doen inzake haar visie op de Vlaamse kwestie en met name over de vernederlandsing van de Gentse universiteit en daar niet mee moest wachten tot de bevrijding, zoals in de geest van de godsvrede het geval was. Uiteraard ging deze evolutie van Van Cauwelaert voor de activisten en de fronters niet ver genoeg.

Deze politieke verschuiving van Van Cauwelaert vond haar uitwerking in het in 1917 in Nederland opgerichte Vlaams-Belgisch Verbond, waaraan ook Hoste jr. zijn medewerking verleende. Het Verbond propageerde een eentalig Vlaanderen met taalregelingen voor onderwijs, rechtspraak, administratie en leger en de vernederlandsing van de Gentse universiteit. Begrippen als bestuurlijke scheiding of federalisme werden niet gehanteerd. Deze termen waren door het activisme en de frontbeweging gemunt en voor de Belgische regering absoluut onaanvaardbaar. Bovendien wenste Van Cauwelaert geen breuk met het Belgisch vaderland. Het ging er om de eenheid in Vlaanderen te handhaven en sterk uit de oorlog te komen.

Voor Van Cauwelaert bleef handhaving van een goede relatie met Nederland belangrijk. Het was een bondgenoot in de strijd om Vlaanderens recht en mogelijk heeft hij ook ingezien dat de pro-Duitse tendensen in Nederland meer door eigen politieke onmacht dan door een overtuigde politieke Duitse gezindheid bepaald werden.

Ten slotte zou men zich kunnen afvragen of de door Wils voor Nederland vastgestelde *Sonderweg* à la Duitsland, bestaande uit een onvolgroeid democratisch systeem en een vrees voor het liberalisme van de westerse democratieën (L. WILS, *Frans van Cauwelaert en de barst in België [...]*, p. 182 – en door mij niet onderschreven) nu juist niet een aantrekkelijke situatie voor de zeer katholiek denkende en Frankrijk vrezende Van Cauwelaert is geweest. Hij was immers tegen een Belgische nationale-unieregering met liberalen en socialisten en tegen een bondgenootschap met Frankrijk.

Tijdens het verblijf in Nederland knoopten Van Cauwelaert en zijn gezin nauwe banden aan met Lieven Gevaert, directeur van Gevaert en Co (vanaf 1920 Gevaert Photo Producten). Van Cauwelaert kreeg van Gevaert een belangrijke juridische functie in het bedrijf en voerde veel onderhandelingen in het buitenland. Deze positie gaf hem financiële onafhankelijkheid, niet onbelangrijk voor zijn snel groeiende gezin, en het gaf hem door zijn reizen, los van zijn positie als volksvertegenwoordiger, de mogelijkheid contacten te leggen en te onderhouden met de frontbeweging.

Aan het front ontstond tussen 1915 en 1917 een radicale katholieke Vlaamsgezinde stroming onder intellectuele Vlaamsgezinde soldaten. Zij waren veelal af-

komstig uit de scholieren- en studentenbeweging en kenden van daaruit Van Cauwelaert als gloedvol spreker en bezieler van hun idealen. Vanzelfsprekend vond Van Cauwelaert gehoor bij hen en wensten zij gehoor bij hem te vinden voor hun klachten en verlangens.

Parallel met het activisme in het bezette gebied zien we ook hier een snelle radicalisering van de Vlaamse eisen tegenover een onwillige regering en een even onwelwillend militair apparaat. Vlaams was voor die kringen synoniem met Germaans, zoals dat ook voor het activisme gold. Wils schetst ook hier weer Van Cauwelaerts ingespannen werken om de radicalisering binnen de perken te houden en tegelijk bij de Belgische regering aandacht te vragen voor de noden van de Vlamingen aan het front. Het lukte hem niet.

De radicale politieke krachten bij de fronters waren sterker dan zijn redelijkheid en zijn eigen vertrouwen op de redelijkheid van de Belgische vorst en zijn regering werd niet alleen zwaar beproefd, maar ook ondermijnd. Van die zijde was voor Vlaanderen op dat moment niets te verwachten, ondanks Van Cauwelaerts vertrouwen in de Vlaamsgezindheid van koning Albert. Zag de boerenzoon toch te veel op naar de vorst en doorzag hij zijn vriendelijke praat eerst na de oorlog? In ieder geval was de Vlaamse invloed in de Haverse regering en de kringen daaromheen vrijwel nihil. Ook de Vlaamse ministers in de regering (Helleputte, Poulet, Van de Vyvere en De Broqueville) konden op het gebied van de Vlaamse taalrechten weinig of niets klaarspelen. Vrees voor wallingantisch separatisme woog bij Albert zwaar en de rest wenste in feite of op grond van antiklerikalisme of uit vrees baantjes in Vlaanderen te verliezen geen taalconcessies te doen.

De voorlopige onmacht van de Vlaamse beweging blijkt duidelijk uit de situatie na de Duitse nederlaag. Het activisme had afgedaan en de frontbeweging was verstrooid en niet bij machte als organisatie op te treden. Nog even meende zij Van Cauwelaert als leider te kunnen strikken. Deze weigerde. Te zeer was hij er van overtuigd dat alleen een brede in de massa gewortelde politieke organisatie iets voor Vlaanderen kon bereiken en het was zijn ambitie om aan het hoofd van zo'n organisatie te staan. Die massaorganisatie moest onder moeilijke omstandigheden opgebouwd worden en wel binnen de katholieke partij en met haar verwante organisaties. Daaraan wijdde van Cauwelaert zijn energie en aan het nu eindelijk uitbrengen van zijn dagblad *De Standaard*. Dat werk wierp vruchten af. Er kwam weer een Vlaams-katholieke kamergroep en in de standsorganisaties en Boerenbond kreeg Van Cauwelaert weer een schare trouwe volgelingen. Dat het klimaat als geheel nog weinig vriendelijk was, blijkt wel uit de tumulten in de volksvertegenwoordiging toen de 'drie van's' (Van Cauwelaert, Van de Perre en Van de Vyvere) hun interpellatie hielden en wantoestanden in Vlaanderen aanklaagden. Zelfs binnen de eigen partij werden ze niet optimaal gesteund. Daarom moest Van Cauwelaert voor de verwezenlijking van zijn Vlaamse programma ook naar steun buiten de katholieke partij zoeken. De oude banden met de socialisten werden aangeknoopt,

met name in het Antwerpse. Wils schrijft dit zoeken naar een opening aan de linkerzijde ook toe aan de ervaringen in de oorlog die het blikveld van Van Cauwelaert verruimd hadden en zijn oog voor democratisch handelen vergroot hadden.

Zijn politiek programma voor Vlaanderen was het zogenaamde minimum-programma, dat in feite al tijdens de oorlog in het Vlaams-Belgisch Verbond vorm had gekregen. Het maximum, waar Van Cauwelaert geen behoefte aan had, was een federale staat of bestuurlijke scheiding en die termen waren voorlopig taboe en leefden alleen in de zweeppartij van de fronters en oud-activisten. De barst in België was een feit, ondanks Van Cauwelaerts pogen de kloof te dichten. In zoverre bleef Van Cauwelaert een O'Connell, een strijder voor nationale rechten binnen het parlement. Wat voor Ierland mogelijk was en werd, een nationalistische beweging als de Sinn Fein, was voor Vlaanderen niet haalbaar en dat was maar gelukkig ook. Het Vlaamse land was politiek te verdeeld en niet zoals Ierland vrijwel politiek homogeen in zijn anti-Engelse gevoel. Wel was Van Cauwelaert, en Wils merkt dat terecht op, de enige O'Connell in het parlement. Noch de socialisten noch de liberalen in Vlaanderen hadden een politicus met zulke uitgesproken Vlaamse politieke idealen. Dat was Van Cauwelaerts sterke, maar ook zijn zwakke punt. Hij stond voorlopig alleen, maar hij zou zich hebben kunnen sterken met de aan Willem van Oranje toegeschreven woorden: *“Wij behoeven niet te hopen om te ondernemen, noch te slagen om vol te houden.”*

Wils' biografie is een rijk gestoffeerd boek, vooral gebaseerd op het omvangrijke archief dat Frans van Cauwelaert nagelaten heeft. Terecht is het in april dit jaar bekroond met de driejaarlijkse Pil-van Gastelprijs voor Geschiedenis. Het geeft een indringend en boeiend beeld van de ontwikkeling van de Vlaamse beweging en een van haar belangrijkste leiders. De lezer oordele echter zelf en hij zal na lezing zeker uitzien naar de volgende delen over deze bijzondere Vlaamse politicus.

PIETER VAN HEES [PROF. RITZEMA BOSLAAN 95, NL-3571 CP UTRECHT]